

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE BULGARİSTAN ARASINDA SİYASİ İLİŞKİLERİN KURULMASINDA 1925 DOSTLUK ANTLAŞMASI'NIN YERİ VE ÖNEMİ

Veysi AKIN*

ÖZET

Türkiye ve Bulgaristan komşu iki devlettir. Bu iki devlet tarihteki kısa süreler hariç tutulursa günümüze kadar komşuluğun icabı olan ticari, kültürel ve siyasi ilişkileri gerektiği gibi yerine getirememişlerdir. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması sonrası Türk-Bulgar ilişkileri genelde olumsuz bir çizgide ilerlemiştir. Ancak bazen dost ve müttefik olabilmişlerdir. Balkan ve I. Dünya savaşları bu hususa açık bir örnek teşkil ederler.

İki devlet, I. Dünya Savaşına müttefik olarak katılmış olmakla beraber, İtilaf devletlerinin galibiyeti üzerine Türkiye-Bulgaristan ilişkileri galip devletlerini isteği ile kesilmiştir. İkili ilişkiler Mustafa Kemal Paşa'nın çabaları ile Ankara Hükümeti döneminde yeniden kurulmak istenmişse de Bulgaristan'ın çekimser tavrı nedeniyle kurulamamıştır. İki devlet arasındaki iyi komşu ilişkileri ancak Lozan Antlaşması sonrasında ve 1925 yılında imzalanan Dostluk Anlaşması ile kurulabilecek ve bu çerçevede devletler karşılıklı olarak siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirebileceklerdir.

Bu çalışmada iki devlet arasındaki ilişkilerin kurulmasında "Dostluk Antlaşması"nın önemine vurgu yapılmış ve bunun günümüze de ışık tutması amaçlanmıştır. Geçmişte nasıl ki iki devlet arasındaki mevcut sorunlar dostluk temelinde çözüme kavuşturulabilmiş ise günümüzde de karşılıklı müzakereler yolu ile halledilebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bulgaristan, Siyasi İlişkiler, Antlaşma

THE PLACE AND IMPORTANCE OF FRIENDSHIP TREATY IN 1925 IN ESTABLISHING OF POLITICAL RELATIONS BETWEEN REPUBLIC OF TURKEY & BULGARIA

ABSTRACT

Turkey and Bulgaria are two neighboring states. However, these two states, except for short periods in history for the sake of good relations could not develop to the present relationship of the border. After winning the independence of Bulgaria, the Turkish-Bulgarian relations, ethnic, cultural and political factors has been negative, depending on the general. However, sometimes friends and allies have been able to. Two examples of the clearest in terms of enmity and friendship, the policies of Balkan and First World Wars.

Two states, Turkey and Bulgaria participated in the First World War as an ally. However, the war ended with victory of the Entente Powers and after the First World War the relations between Turkey and Bulgaria were cut at the request of the Entente Powers. The time of the Ankara government, Mustafa Kemal Pasha has traditionally worked to re-establish of bilateral relations. However, during this period due to the attitude of abstention in Bulgaria, bilateral relations have been established. However, good neighborly relations between the two states, started again after the Treaty of Lausanne, with the Treaty of Friendship in 1925 signed. With this treaty, political and commercial relations between the two states started and developed.

In this study, the establishment of relations between the two states "Friendship Treaty" has been emphasizing the importance of, and it is intended to shed light on the present as well. In the past, on the basis of how the friendship between the two states unsolved problems existing in the today can be solved through bilateral negotiations.

Keywords: Turkey, Bulgaria, Relationships, Treaty

1. GİRİŞ: OSMANLI (TÜRK) – BULGARİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİNİN KESİLMESİ

Türkler ve Bulgarlar, ortak bir kökten gelmekle beraber Bulgarların Slavlaşmaları sonrasında iki ayrı millet olarak Osmanlıların Balkan yarımadasını fethi ile yeniden tanıştılar ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı döneme kadar aynı ülkenin halkları olarak birlikte yaşadılar¹. İki kavmin bu birlikliliği ulusalcılık cereyanının ortaya çıkması ve Rusların Pan-Slavizm politikalarının etkisiyle bozulmaya yüz tuttu ve önce Bulgaristan Prensiği'nin kurulması ve daha sonra da müstakil bir devlet haline gelmesiyle son buldu (1909)².

Bulgaristan Prensiği'nin kurulmasını takiben başlayan Türk-Bulgar ilişkilerinin I. Dünya savaşı evveline kadar dostane bir eksene oturtulduğu söylenemez. Bu ilişkilerin olumsuzluğunda Balkan Savaşı'nın getirdiği acılar ve Bulgaristan'dan gerçekleşen Türk göçlerinin yeri büyüktür³.

Bununla beraber I. Dünya Savaşı evvelinde ortaya çıkan yeni şartlar iki devleti birbirine yakınlaştırmış ve Almanya'nın yanında savaşa katılmalarına sebep olmuştur. Balkan Savaşı'nın paylaşımı dolayısıyla büyük savaş evvelinde Balkan ülkeleri iki kampa bölünmüşlerdi. Yunanistan, Sırbistan ve Romanya Rusya'nın da desteğini alarak Avusturya'nın Balkanlardaki baskısını azaltmak amacıyla birleşmişler, buna karşılık Balkanlarda genişlemek arzusunu güden Bulgaristan da Avusturya yanlısı bir politika güderek, bu devletle anlaşma yoluna gitmiştir. Almanya'nın da desteklediği bu yakınlaşma bir borç anlaşmasıyla neticelenmiş ve ileride Bulgaristan'ın İttifak Bloğunda yer almasına giden olayların önünü açmıştır⁴.

Aynı dönemde Osmanlı Hükümeti de Almanlarla temas halindeydi ve bir ittifak arayışı içindeydi. Nitekim bu temas 2 Ağustos 1914'te bir İttifak Anlaşması ile neticelenmiş ve Türklerin 29 Ekim 1914'te savaşa girmesine yol açmıştır⁵. Bu süreçte İttihat ve Terakki Hükümeti, her ne pahasına olursa olsun Bulgaristan'ın müttefiklerin safında yer alması ve savaşa girmesi gerektiğine inanıyordu. Bu amaçla Türk-Bulgar temsilciler arasında görüşmeler ve yazışmalar yapılmıştı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Sofya Büyükelçisi Ali Fethi (Okyar) idi ve Askeri Ataşe olarak da Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk) görev yapıyordu. Görüşmeler Mustafa Kemal ve Ali Fethi Beyler aracılığı ile sürdürülmekteydi. Bulgarlar, Türklerle aynı safta savaşa girmek için Bulgar sınırının

(*) Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi, Yardımcı Doçent Doktor, E-posta: veysiakin@trakya.edu.tr

¹ Bulgarların kökeni hakkında bkz. Kurat, Akdes Nimet, "Bulgaristan", İslam Ansiklopedisi, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 796; Rasony, Laszlo, Tarihte Türklük, Ankara, 1971, s. 89. Balkanlı, Ali Kemal, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler, Elhan Kitabevi Yay., Ankara, 1986, s.293-295. Ayrıca bkz. "Bulgaristan", Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yay., İstanbul, 1985, s. 452.

² Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması hakkında bkz. Ünal, Hasan, "Balkan Diplomasisinden Bir Kesit: Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı ve Osmanlı Dış Politikası, 1908-1909", Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Saybaşı, Kemalî-Özcan, Gencer (der.), İstanbul 1997, s. 53-70. Koyuncu, Aşkın, "The Ottoman Reaction to the Bulgarian Independence Declaration (1908–1909)", Turkish-Bulgarian Relations: Past and Present, Türkeş, Mustafa, Tasa Publication, İstanbul, 2010. Bulgaristan'ın Osmanlı için bir sorun haline gelmesi ve bu konudaki geniş araştırmalar için bkz. Şentürk, Hüdaî, Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875), Türk Tarih Kurumu, 1992. Aydın, Mahir, Şarki Rumeli Vilayeti, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992. Balkanlı, Ali Kemal, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler, Elhan Kitabevi Yay., Ankara, 1986.

³ Bulgarların Türklere uyguladığı vahşetler ve Bulgaristan'dan Türk göçleri hakkında geniş bilgi için bkz. İpek, Nedim, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1994; Halaçoğlu, Ahmet, Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995; Şimşir, Bilal N., Rumeli'den Türk Göçleri, I-III, Türk Tarih Kurumu Yay, Ankara 1970. Alp, İlker, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Ankara, 1990; Halaçoğlu, Ahmet, "Bulgar Mezalimi", Türkler, C. 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 308-314. Ayrıca bkz. Toğrol, Beğlan, 112 Yıllık Göç (1878-1989), Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 1989. Şimşir, Bilal N., Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yay., Ankara 1986.

⁴ Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 86.

⁵ Aybars, Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ege Üniversitesi Yay., İzmir 1984, s. 78.

Cisrimustafapaşa'ya kadar uzatılmasını ve Edirne'deki Karaağaç istasyonun kendilerine verilmesini istiyorlardı. Türk tarafı bu şartları çok ağır bulmuştu⁶.

Neticede beklenen olmuş savaşın başında tarafsız kalan Bulgaristan, Almanya, Avusturya-Macaristan ile yaptığı müzakereler sonrasında Makedonya, Dobruca ve Meriç koridoru konusundaki isteklerinin karşılanması karşılığında İttifak Devletleri ile 6 Eylül 1915'te anlaşma imzalayarak, Almanların Rusya karşısında ve Osmanlının Çanakkale'de kazandığı başarıları da dikkate alarak 12 Ekim 1915'te Sırbistan'a savaş ilan etti⁷. Böylece Bulgaristan da Osmanlı Devleti'nden sonra İttifak devletleri bloğuna katılmış oldu. Ancak bu ittifak ilişkisi her iki devlete de yarar getirmemiş ve savaştan mağlup olarak ayrılan Osmanlı Devleti ile Bulgaristan gayet ağır şartlarla mütareke imzalamak zorunda kalmışlardı. Türkler, toprak kayıplarının yanı sıra siyasi varlığının yitirilmesine yol açan olaylara muhatap olmuş, Bulgarlar ise Balkan Savaşı'nda elde ettiği topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmişlerdi. Ayrıca Bulgaristan 29 Eylül 1918 tarihli Selanik, Türkiye de 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Anlaşmaları hükümleri gereği birbirleriyle ilişkilerini de kesmek zorunda kalmışlardı. Anlaşmaların yürürlüğe girmesini müteakip Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Mehmet Reşit Paşa, 28 Kasım 1918'de Bulgaristan'ın İstanbul'daki elçisi Koliçev'e bir muhtıra vererek kendisinin ve İzmir, Edirne dâhil olmak üzere Türkiye'de bulunan tüm Bulgar diplomatlarının Türk sınırlarını terk etmelerini istemiş, buna mukabil Bulgaristan da 17 Aralık 1918'de Osmanlı Devleti'ne bir muhtıra vererek Sofya elçiliği ile Varna, Burgaz ve Rusçuk konsolosluklarının kapatılarak ilgili görevlilerin en kısa sürede Bulgaristan'ı terk etmelerini talep etmiştir⁸. Böylece iki devlet arasında sürdürülen siyasi ilişkiler İtilaf devletlerinin isteği üzerine kesilmiş oldu. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin Bulgaristan üzerindeki hakları Sofya'daki İspanya elçiliği, Bulgaristan'ın Türkiye'deki hakları da İstanbul'daki İsveç elçiliği vasıtasıyla gözetilecekti⁹.

2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ANKARA HÜKÜMETİ İLE BULGARİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER

Osmanlı Devleti ve Bulgaristan, Balkan Savaşı sonrasında özellikle Batı Trakya'daki gelişmelere bağlı olarak Almanya'nın galip gelmesi ihtimali üzerinden ittifak ilişkisi kurmuşlardı. Ancak savaş sonrası bu ihtimal gerçekleşmemiş, aksine İtilaf Devletleri galip gelmişti. Bununla beraber Bulgarlar ve Türkleri bir araya getiren sebepler ortadan kalkmış değildi. Hatta savaş öncesine göre daha da kuvvetlenmişti. Çünkü İngiltere ve müttefikleri Neuilly Anlaşmasıyla Bulgarları Batı Trakya'daki kazanımlarından ve Ege Denizine mahreç hayallerinden uzaklaştırıyor, Paris Barış Konferansı süreciyle de Türkleri bütün Doğu ve Batı Trakya'dan çıkarmayı planlıyorlardı¹⁰. Bu durum Türk ve Bulgar halkları üzerinde son derece derin bir memnuniyetsizlik yarattığı gibi bundan sonraki aşamada iki tarafı birbirine yaklaştıracak bir rol oynamasına da yol açtı. Bu sebeple Bulgaristan idaresi İngilizlerin bütün baskılarına rağmen Milli Mücadele hareketini yakından takip etmiş ve Batı Trakya'daki çıkarlarını Türklerin galibiyetine bağlamıştı. Yani Sevr Anlaşması şartlarının değişmesinden kendileri için de medet ummuşlardı¹¹. Bulgaristan bu süreçte özellikle Batı Trakya'nın statüsünün yeniden değişmesi ve hiç olmazsa kendilerine Ege denizine bir mahreç bırakılmasını arzuluyordu. Nitekim Bulgaristan, Türk İstiklal Harbi sonrası toplanan Lozan Barış Konferansı müzakereleri sırasında bu hususu ısrarla savunacaktır.

⁶ Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, s. 89.

⁷ Aybars, a.g.e., s. 78.

⁸ Sarıkoyuncu, Ali, "Milli Mücadele'de Türk Bulgar İlişkileri", Türkler, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 279-280.

⁹ Hakov, Cengiz, "Atatürk ve Bulgaristan İle Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler", Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1996, s. 1271.

¹⁰ Bkz. Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C. I, İş Bankası Yay., İstanbul 1983, s. 148.

¹¹ Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 280.

Buna karşılık Türkler de hiç olmazsa Doğu Trakya'nın kendi sınırları içerisinde kalmasını sağlamak amacıyla Bulgaristan'ın stratejik desteğine ihtiyacı vardı. Bu sebeple başta Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Trakya'daki Milli Mücadele hareketinin başında bulunan Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti yöneticileri Bulgaristan'daki gelişmeleri yakından takip ederek gizlice ilişki kurma yolları aramışlardı. Milli Mücadele'nin başlangıç döneminde bu konuda çok somut bir adım atılmamış olsa da ilk aşamada Türk ve Bulgar çeteleri arasında Batı Trakya'daki Yunanistan'ın varlığına karşı gerçekleşen işbirliği daha sonradan atılacak adımlara yol aralamış bulunmaktadır¹². Bunun neticesi olarak Haziran-Temmuz 1920'de Doğu Trakya'nın işgali sırasında Yunan kuvvetleri karşısında yenilen Cafer Tayyar Paşa'nın birlikleri 385 subay, 3.239 asker ve 22.600 sivilden müteşekkil olarak Bulgaristan'a sığınmışlardır. Bu dönemde Bulgaristan Hükümeti, Türk asker ve göçmenlere 2.000.000 levalık yardım yapmıştır¹³. Cafer Tayyar Paşa da Bulgaristan'a kaçmak isterken köylüler tarafından yakalanarak Yunanlılara teslim edilmiştir¹⁴.

Her iki devletin galiplerle imzaladıkları Mütareke hükümlerine göre Türkiye ve Bulgaristan'ın birbirleriyle ilişki kurmaları yasaklanmıştı. Ancak Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Ankara Hükümeti, kendisini bu yükümlülüklerle bağlamaksızın yukarıda izahına çalıştığımız saikler dolayısıyla Bulgaristan ile doğrudan resmi ilişkiler kurmaktan yana bir politika sergiledi. Bu amaçla TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa 30 Nisan 1920'de Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stambolisky'e bir mektup gönderdi. Mustafa Kemal Paşa bu mektupta Türk halkının Milli Mücadeleden maksadını, yeni meclisin açılış gayesini ve ülkede bulunan Hristiyan unsurların Türk milletinin himayesinde olduklarını ve kendilerine hiçbir zarar gelmeyeceğini anlatarak, halkın Bulgaristan'dan isteklerini sıralıyordu¹⁵. Atatürk'ün bu mektubu iki Hükümet arasında diplomatik ilişkilerin kurulması konusunda bir deneme niteliği taşıyordu¹⁶. Bu ilk deneme Stambolisky üzerinde pek etkili olamadı. Bulgaristan Hükümeti, İngiltere ve müttefiklerinden gelecek tepkilerden çekiniyordu. Bu bakımdan Ankara Hükümeti ile bu aşamada temasa geçmeyi pek doğru bulmadı¹⁷.

Mustafa Kemal Paşa, Başbakan Stambolisky'den ilişkilerin başlaması konusunda açık bir karşılık alamayınca politika değiştirerek muhalefet partileri ileri gelenleri ve Parlamento (Sobranje)'nin Müslüman üyeleri ve Trakya ihtilal Komiteleri liderleri ile temasa geçmeyi denedi. Böylece bir taraftan Ankara ile Sofya arasında doğrudan görüşmeleri başlatmak amacıyla matuf olarak kamuoyu oluşturulacak diğer taraftan da Bulgaristan'daki Trakya ihtilal komiteleri Batı Trakya ve Makedonya'da Yunanistan'a karşı harekete geçirilecekti. Mustafa Kemal Paşa bu amaçla Bolu Milletvekili Cevat Abbas (Gürer) Bey'i Bulgaristan Hükümeti Nezdinde TBMM Hükümeti'nin Memuru Mahsusu¹⁸ sıfatıyla Sofya'ya gönderdi (Şubat-Temmuz 1921). Ancak Bulgar Hükümeti'nin Cevat Abbas Bey'in bu unvanını tanıyıp tanımadığı şüphelidir. Bu konuda elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Çünkü Cevat Abbas Bey'in Bulgaristan'daki görüşmeleri

¹² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bıyıklıoğlu, Tevfik, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1987, s. 374-384.

¹³ Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 281. Geniş bilgi için bkz.: Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, s. 99-106. Bu göçmen ve askerler Milli Mücadele sonrasında yeniden memleketlerine dönmüşlerdir. Ben kendim de Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali sırasında Bulgaristan'a iltihak eden ve savaş sonrasında yeniden ülkesine dönen göçmen ailelerden birinin evladıyım. Rahmetli dedemden bu konuda pek çok hikâye dinlemiştim (V.A.)

¹⁴ Bu konuda bkz. Akın, Veysi, "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", İlim Araştırmalar Dergisi, İlim Yayma Cemiyeti Yay, İstanbul, 1995, s. 31-38.

¹⁵ Mektup Fransızca olarak yazılmıştı. Mektubun içeriği hakkında geniş bilgi için bkz. Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 281.

¹⁶ Velikov, Stefan, "Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri", IX. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, s. 1959; Hakov, a.g.e., s. 1273.

¹⁷ Ancak Mustafa Kemal Paşa aynı dönemde Sovyet yönetimi ile de temasa geçmiş ve olumlu neticeler almıştı. Sovyet yönetimi ile kurulan ilk ilişkiler hakkında geniş bilgi için bkz. Sonyel, Salahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1986, s. 5-22.

¹⁸ Bu unvan Cevat Abbas Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bir mektupta geçmektedir. Bkz. Şimşir, Bilal N., Atatürk İle Yazışmalar (1920-1923), C.I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 432.

ve faaliyetleri başta Yunanistan ve İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri temsilcilerinin dikkatlerini çekmiş ve ülke dışına çıkarılması hususunda Bulgar makamlarının uyarılmasına sebep olmuştur. Başlangıçta Cevat Abbas Bey'e göz yuman Stambolisky Hükümeti daha sonradan gelen baskılar karşısında Cevat Abbas Bey'den Bulgaristan'ı terk etmesini istemiştir¹⁹

Cevat Abbas Bey, Sofya'da kaldığı süre içerisinde bütün olumsuzluklara rağmen görevini başarı ile sürdürmüş ve Türkiye'ye gönderdiği raporlarda özellikle çeteler konusunda olumlu adımlar atılabileceği işaretini vermiştir. Onun bu işareti üzerine Türk Genelkurmayı Batı Trakya konusunda bir strateji belirleyerek, deneyimli bir çeteci olan Fuat (Balkan) Bey'i Bulgaristan ve Batı Trakya'da faaliyetlerde bulunmak üzere görevlendirdi²⁰. Fuat Bey, çetecilerden ve Bulgaristan'daki muhalif liderlerden yardım almakla beraber, İngiltere'nin baskısı altında bulunan Bulgar Hükümeti'nden bu konuda yeterince destek göremedi²¹. Bulgaristan Hükümeti, her ne kadar Fuat Bey ve arkadaşlarına doğrudan destek vermiyorsa da Bulgar halkının menfaatleri gözetilerek faaliyetlerine göz yumuyordu²². Bulgaristan böyle davranarak hem Türkleri küstürmek istemiyor hem de Neuilly Antlaşması hükümlerini harfiyen yerine getiriyor görünerek galip devletler katında anlaşma hükümlerini hafifletmek ve İtilaf devletleri denetiminde bulunan Batı Trakya'dan Ege Denizine çıkış ihtimalini riske atmak istemiyordu²³. Bulgaristan'ın bu politikası Milli Mücadele sonlarına kadar devam edecektir.

Cevat Abbas Bey'in Parlamentoerler ve bazı askeri yetkililer ile görüşmesinin ilk semeresi kısa bir süre sonra alındı. Bulgaristan Parlamentosu üyeleri Angel Grozkov ve Selim Ağa ile Yüzbaşı Pissarof'tan oluşan bir heyet görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi (Mayıs 1921). Heyet Ankara'da saygı ile karşılanmış ve Eskişehir- Kütahya harp mntıklarına götürülerek gezdirilmiştir²⁴. Bu seyahatin resmi olup olmadığı tartışılmaktadır. Bazı araştırmacılar seyahatin Başbakan Stambolisky'nin bilgisi dâhilinde olduğunu ifade ederler²⁵. Bu konudaki İngiliz belgeleri ise farklı bir düşünce ortaya koymaktadır. İngiliz belgelerine göre Hükümet bu seyahatten sorumlu tutulmamaktadır²⁶. Öyle anlaşılıyor ki, Bulgar Hükümeti bu seyahatten haberdar olmakla beraber Cevat Abbas ve Fuat Bey meselesinde olduğu gibi, sorumluluk yüklenmek istememektedir. Bu sebeple Hükümet, basına açıklama yaparak Bulgar yönetiminin Türk milliyetçileri ile herhangi bir

¹⁹ Cevat Abbas Bey'in Sofya'daki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Bıyıklıoğlu, a.g.e., C. I, s.387-390. Bu süre zarfında Cevat Abbas Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya icraatını anlatan bir raporu için bkz. Şimşir, Bilal N., Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 429-436. Cevat Abbas Bey'in bu şekilde Bulgaristan'da bulunması bazı araştırmacılar tarafından Ankara'nın Sofya nezdindeki resmi temsilcisi olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bkz. Velikov, a.g.e., s. 1956-56, Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 282 ve Ortaylı, İlber, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgaristan'daki Yılları", IX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, C. III, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989, s. 2401-2046.

²⁰ Bıyıklıoğlu, a.g.e., C. I, s. 397.

²¹ TBMM, Bulgaristan'daki çete faaliyetlerinden bir hayli umutluymdu. Bu maksatla Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti Bulgaristan çeteleri ile işbirliği konusunda bir de yönerge hazırlanmıştı. Yönergeye göre bu çeteler Yunan kuvvetlerini mümkün olduğu kadar Anadolu dışında tutmak ve meşgul etmek için Batı Trakya'da Yunanlıların işgali altında bulunan yerlerde tahrikat ve teşvikatda bulunacaklardı. Bkz. Bıyıklıoğlu, a.g.e., C.I, 397-400, ayrıca konu ile ilgili belgeler için bkz. A.g.e., C.II, s. 98-101, bkz. Vesika No: 97b-1.

²² Nitekim Bulgaristan'ın içinde bulunduğu bu sıkıntılı durum Bulgar ve Türk yetkililerin yaptıkları açıklamalara da yansımış bulunmaktadır. Bulgaristan Başbakanı Stambolisky 7 Nisan 1921'de Parlamentoda yaptığı konuşmada Ankara ile ilişkiler konusunda içinde bulunduğu sıkıntıyı şöyle izah etmektedir. "*Kemal Paşa'nın Bulgaristan'da bazı temsilcileri vardır. Bu durum büyük sorunlar yaratmıştır. Müttefiklerin büyük kuvvetlerinin bulunduğu İstanbul'dan buraya Kemalist temsilciler gelmiştir. Bu şahıslara izin verilmiştir. Bunların neden geldikleri soruluyor. Size soruyorum, hangi uluslararası anlaşma bizi onları kovmaya mecbur edebilir? Onlar Yunanistan ile savaştalar. Bulgaristan'da az mı Rum var? Biz esir bir ülke mi, yoksa bağımsız bir ülke miyiz? Biz buraya gelmiş ve hiçbir kötülük yapmayan insanları kovabilir miyiz?*" Bu konuşma için bkz. Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 282.

²³ Hakov, a.g.e., s. 1271-1272.

²⁴ Velikov, a.g.e., s. 1956. Mustafa Kemal Paşa, Sofya Ataşemiliterliği döneminden Bulgarların yapısını iyi biliyordu. Bu bakımdan güttüğü ince siyasetin meyvelerini Milli Mücadele yıllarında Bulgarları yanına çekerek alabilmiştir. Bkz. Ortaylı, a.g.e., s. 2401-2046.

²⁵ Bkz. Velikov, a.g.e., s. 1956, aynı kişiden alıntı yaparak Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 282

²⁶ Sonyel, a.g.e., s. 235.

teması olmadığını ve Türk-Yunan çatışmasında tarafsızlığını koruduğunu bildirme gereği duymuştur. Ayrıca Başbakan Stambolisky Parlamento'da yaptığı konuşmada milletvekillerinin kendi özel işleri için Ankara'ya gittiklerini Bulgaristan'ın Türkiye ile hiçbir bağlantısının olmadığını açıklamıştır²⁷.

Stambolisky Hükümeti'nin bu ikilemine karşın Ankara doğrudan ilişkiler konusunda daha kararlı görünüyordu. Ankara için bunun iki önemi vardı. Batı Trakya'da elde edilecek neticenin Türk-Yunan savaşına olan askeri katkıları ve diplomatik tanınma. Bu amaçla Mart 1922'de Avrupa başkentlerine gerçekleştirdiği diplomatik seyahatten dönen Türk Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey görüşmelerde bulunmak üzere Sofya'ya uğradı. Görüşme talebinde bulunduğu Başbakan'ın tavrında büyük bir değişme yoktu. Yusuf Kemal Bey, ısrarlara rağmen Stambolisky'den randevu alamadı. Parlamento Başkanı ve Maliye Bakanı ile görüşebildi²⁸. Ancak bu durum dahi Bulgaristan'ın TBMM Hükümeti ile ilişkilere eskisinden daha ılımlı baktığı anlamını taşıyordu. Demek ki Türk ordularının Sakarya'da kazandığı zafer, dünyanın birçok ülkesini etkilediği gibi Bulgar yönetiminin de Ankara'ya bakışını bir nebze olsun değiştirmişti²⁹.

Bununla beraber Bulgaristan'ın Türkiye ile resmi temas kurma konusunda bir müddet daha ihtiyatlı davranarak İstiklal Harbi'nin bitmesi ve Barış Konferansı müzakerelerinin başlamasını beklemesi gerekmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1922'de TBMM'nin üçüncü yasama yılı açış konuşmasında *"Efendiler! Millî davamızla ilgili olması nedeniyle bugünkü durumumuzla ilgili bulunan Balkan hükümetlerinden de biraz söz etmek istiyorum. Bugünkü dünyanın genel siyasi durumunun etkisi altında, Bulgaristan hükümetinin suskun ve hareketsiz kaldığı görülüyor. Fakat Bulgar halkının hayatî çıkarlarının Türkiye ile ortak olduğunun bilincinde bulunduğu eminim. Bulgaristan'ın şimdi veya sonra bu yakınlığının gereğini yapacağına da inanıyorum. Türkiye dostluğunun kendilerine sağlayacağı büyük yararlardan Bulgaristan'ın uzak kalacakları beklenemez"* diyerek Bulgaristan'ın içinde bulunduğu ikilemi ortaya koymuş ve yakın gelecekte bu politikadan kurtulacağını da söylemiştir³⁰. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlülüğü bir kez daha ortaya çıkmış, 26 Ekim 1922'de Parlamento konuşmasında Stambolisky, Mustafa Kemal ve Milli Mücadeleyi destekleyen açıklamalar yapmıştır.

Türkiye'nin cephede ve cephe gerisindeki diplomatik zaferlerinden etkilenen Sofya Hükümeti, artık Ankara ile iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması zamanının geldiğini düşünerek önce Dimitri Açkov başkanlığındaki bir heyeti görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gönderdi (Aralık 1922). Bunu 21-31 Ocak 1923 tarihleri arasında Türkiye'ye gelen Bulgaristan eski Edirne Başkonsolosu Todor Markov'un ziyareti izledi. Markov İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile gayet dostane geçen bir görüşme yapmış ve bu görüşmeden her iki taraf da memnun kalmıştı³¹. Bu görüşmeler sırasında Markov, Mustafa Kemal Paşa'dan Bulgaristan'ın batı Trakya'dan Ege Denizi'ne çıkışı için diplomatik destek istemiş ve o da kendisine iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasının önünde hiçbir engel olmadığını vurgulayarak şöyle demiştir³²: *"Bize Balkanlarda bir dost halk gerekir. Bulgar halkı ise bizim ihtiyaçlarımıza coğrafi, politik ve ekonomik açıdan en iyi cevap vermektedir. İki halk arasındaki dostluk, sizi de bizi de daha güçlü,*

²⁷ Sonyel, a.g.e., s. 234-235. Bulgaristan belgelerine göre bu delegeler Başbakanın bilgisi dahilinde Ankara Hükümeti ile irtibat kurmak amacıyla gizli olarak gönderilmiştir. Bkz.: Hakov, Cengiz, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Bulgaristan-Türkiye Siyasi-Diplomatik İlişkileri (1919-1938)", Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler, Osmangazi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005, s.154.

²⁸ Tengirşenk, Yusuf Kemal, Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967, s. 274.

²⁹ Sakarya Savaşı'nın Türkler tarafından kazanılması başta Türk-Sovyet ilişkileri olmak üzere, Türk-Fransız ve Türk-ABD ilişkilerini olumlu yönde etkilemişti. Bunun neticesi olarak Sovyetler ile Moskova Anlaşması, Fransızlar ile Ankara Anlaşması imzalanmış ve ABD de TBMM Hükümeti ile temasa geçmek üzere Ankara'ya temsilciler göndermişti. Bütün bu gelişmeler göz önünde bulundurulacak olursa Bulgaristan Yönetiminin Sakarya Savaşının getirdiği olumlu havadan etkilenmemiş olması düşünülemez.

³⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, s. 253.

³¹ Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 282.

³² Hakov, "Bulgaristan-Türkiye Siyasi-Diplomatik İlişkileri (1919-1938)", s.154.

daha bağımsız yapacaktır. Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkış konusuna gelince bunu destekleyeceğiz, çünkü bu Bulgaristan için hayati önem taşıyan bir meseledir”.

Öyle anlaşılıyor ki, Markov-Mustafa Kemal Paşa görüşmesi Türkiye-Bulgaristan komşuluk ve dostluk ilişkilerinin kurulmasının önünü açan ilk resmi temastır. Bu görüşmelerin özellikle Lozan Konferansı dönemine denk gelmesi tesadüfî bir hadise değildir. Öncelikle yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Türkiye'nin kazandığı askeri ve diplomatik zaferler ilişki kurma konusunda Bulgaristan üzerindeki İngiliz baskılarının kalkmasına ve Sofya Hükümeti'nin daha rahat hareket etmesine yol açmıştır. Ayrıca komşu iki devlet olan Bulgaristan ve Türkiye arasında Konferans esnasında herhangi bir sınır sorunu bulunmayışı da bunda bir etken olarak görülebilir. Çünkü bu iki ülke sınır sorunlarını daha önceden halletmişlerdi. Bu dönemde Bulgaristan için en önemli sorun Batı Trakya ve buradan Ege denizine çıkış ile Karadeniz'e sınırı bulunması dolayısıyla da Boğazlar konusuydu. Bu hususlarda her iki devletin görüşleri arasında temel bir uyuşmazlık bulunmuyordu. Her iki ülke için ortak hedef Yunanistan'dı. Bu ortak hedef Türkiye ve Bulgaristan'ı Lozan Konferansı müzakereleri esnasında birleştirebilirdi.

Bulgaristan Lozan Konferansı esnasında Batı Trakya tezini, Batı Trakya'nın Yunanlılardan alınarak Neuilly Antlaşması döneminde olduğu gibi Müttefikler arası özerk bir yönetime bırakılması ve kendileri için Ege denizine bir mahreç sağlanması üzerine oturmuş bulunuyordu³³. Türk tarafı da Batı Trakya tezini Misak-ı Milli metnine göre belirlemişti. Buna göre Batı Trakya halkı plebisit yaparak kendi kaderini belirlemeliydi³⁴. Bu noktada Türkiye de özerk bir Batı Trakya yönetimini destekleyebilirdi. Ayrıca Türkiye Bulgaristan'ın Ege denizinde bir mahreç verilmesi tezini de destekliyordu³⁵. Bu bakımdan İsmet Paşa, Konferans öncesinde ve devamında Bulgar Heyet Başkanı Stambolisky ile bazı hususi görüşmelerde de bulunmuştu³⁶.

Türk Hükümeti, daha Lozan Konferansı'nın ilk günlerinde Bulgaristan ile siyasi temas kurmak istiyordu. Nitekim Heyet-i vekile Reisi H. Rauf Bey 28 Kasım 1922'de Lozan'da bulunan Baş Murahhas İsmet Paşa'ya bir telgraf çekerek “*Bulgaristan'a bir mümessil-i siyasi göndermekliğimiz için teşebbüsatta bulunmasını*” istemişti³⁷. İsmet Paşa ile Hükümet arasında gerçekleştirilen yazışmalarda, bu konuda kimlerle görüştüğü ve ne gibi bir netice aldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber Aralık 1922'de Açıkov heyetinin ve hemen ardından da Markov'un Türkiye'ye gelmeleri ve Türkiye ile doğrudan temasa geçmek istemeleri İsmet Paşa'nın bu konuda bazı teşebbüslerde bulunduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Markov ile görüşmesi sırasında da iki ülke arasında normal diplomatik ilişkilerin başlamasının yararlarından bahsetmiş bulunmaktaydı³⁸. Bu görüşme ve teşebbüsler olumlu netice vermiş olmalıdır ki, Türkiye mütareke yıllarında Bulgaristan nezdinde haklarını koruyan İspanya Büyükelçiliği refakatinde Başkonsolos sıfatıyla görev yapmak üzere Enver Bey adında bir hariciyeciyi Sofya'ya gönderdi (Mayıs 1923)³⁹. Buna karşılık Bulgaristan da İsveç Elçiliğine bağlı bulunmak kaydıyla Markov'u İstanbul'a yolladı. Ancak kendisine şu talimatı vermeyi de ihmal etmedi. “*Bulgaristan ile Ankara arasında münasebetler, dış siyasi sebepler yüzünden şimdilik*

³³ Bulgaristan Başdelegesi Stambolisky'nin 22 Kasım 1922 günkü Konferans oturumunda yapmış olduğu uzun konuşmada “*Demek istiyorum ki, müttefik Büyük devletlerin emrinde kalmasını ve bu devletlerin burada demiryollarımızın geçeceği ve kıyılarında limanlarımızı yapacağımız, gerçekten tarafsızlandırılmış bir bölge haline getirecek bir rejim kurmalarını istiyoruz*” diyerek bu hususa işaret etmiştir. Bkz. Lozan Barış Konferansı, C. 1, tutanaklar-belgeler, (çev. Seha L. Meray), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993, s.29-31.

³⁴ Atatürk'ün Milli Dış Politikası 1919-1923, C.I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s. 497, bkz. Belge No: 90.

³⁵ İsmet (İnönü) Paşa'nın müzakereler esnasında savunduğu Türk tezi ve Bulgaristan'ı desteklemesi konusunda bkz. Lozan Barış Konferansı, C. 1, s. 45-46 (İsmet Paşa'nın konuşmaları). Ayrıca bkz. Şimşir, Bilal N., Lozan Telgrafları I (1922-1923), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1990, s.120-121 Belge No: 19 (İsmet Paşa'dan Heyet-i Vekile Riyaseti'ne Telgraf).

³⁶ Şimşir, Lozan Telgrafları, C. I, s. 102.

³⁷ Şimşir, Lozan Telgrafları I, s. 140.

³⁸ Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 282-283.

³⁹ Şimşir, Lozan Telgrafları, C. I, s. 140, bkz. Dipnot.

*resmi değil, nim-resmi olabilir. Resmen Bulgar menfaatlerinin korunması hala, sizin de şahsen görev aldığınız İsveç Elçiliği'ne mevdu bulunmaktadır*⁴⁰.

Anlaşılabacağı üzere bu süreç de iki ülke arasında doğrudan siyasi ilişkilerin başlamasına yeterli olmadı. Bir taraftan Lozan Konferansının henüz neticelenmemiş olması ve İngiltere'nin Bulgaristan üzerindeki baskıları diğer taraftan da konferansın devam ettiği bir dönemde Stambolisky Hükümeti'nin devrilmesi ve Türkiye'nin yeni hükümeti İngiliz yanlısı olarak görmesi siyasi ilişkilerin kurulmasını geciktirdi. Ancak çok geçmeden Aleksandır Tsankov Hükümeti'nin Batı Avrupa devletlerince tanınması ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, Türk-Bulgar siyasi ilişkilerinin önündeki bütün engelleri ortadan kaldırdı⁴¹.

3. TÜRKİYE-BULGARİSTAN DOSTLUK ANTLAŞMASI

Siyasi ilişkilerin önündeki engellerin kalkması üzerine Türkiye, siyasi ilişkilerinin yeniden kurulması ve aynı zamanda Bulgaristan'da yaşayan Türklerin haklarının garanti altına alınması amacıyla diğer devletlerle olduğu gibi Bulgaristan ile de bir dostluk anlaşması imzalamak istiyordu. Bulgaristan'ın da aynı arzuda olduğu biliniyordu. 1923 Kasım ayında tecrübeli diplomat Simeon Radeff'in İstanbul Bulgar maslahatgüzarı olarak Türkiye'ye gelmesi iki ülke arasındaki görüşmeleri yeniden başlattı. İkili temaslar ve yazışmalar sonrasında Türkiye ve Bulgaristan heyetleri Haziran 1924'te Ankara'da müzakerelere başladılar. Görüşmelerde Bulgaristan'ı Ortaelçi S. Radeff, Türkiye'yi de Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tevfik Kamil Beyler temsil ediyorlardı. Görüşmelere başlar başlamaz Türk tarafı önce iki ülke arasında askıda kalmış sorunları masaya yatırdı. Bu konuların başında göçmenler, Bulgaristan ve Türkiye'deki azınlık hakları geliyordu. Bulgar heyeti bu konuların dostluk anlaşması sonrasına bırakılmasını istediye de Türklerin ısrarı üzerine Türk tezini kabul etmek zorunda kaldı. Bu sebeple Ankara'da gerçekleşen Türk-Bulgar müzakerelerinin merkezine iki ülke arasındaki göçmenler sorunu ve azınlıkların durumları ile ilgili konular oturmuş oldu. Ancak bu sorunlar kolay çözülebilecek gibi görünmüyordu. Her iki taraf da tartışmalı hususlarda karşı tarafın daha fazla taviz vermesini beklediği için müzakereler uzayıp gidiyor, bazen de kesiliyordu. Kesilen görüşmeler yeniden başlıyor ve aynı sıkıntılar tekrar yaşanıyor. Bu durum müzakerelerin bir yıldan fazla uzamasına sebep oldu. Her iki taraf da müzakerelerin bu şekilde uzamasından memnun kalmamakla beraber meseleyi kendi lehlerine çözmek istiyorlardı. Nihayet iki yıla yakın süren görüşmeler neticesinde bir uzlaşma sağlanarak 18 Ekim 1925'te bir Dostluk Antlaşması ve ona ek olarak bir protokol imzalandı⁴².

Türkiye Cumhuriyet ile Bulgaristan Krallığı arasında imzalanan bu antlaşmaya göre⁴³:

1- Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgar Krallığı arasında bozulmaz bir barış ve içten ve sonsuz bir dostluk kurulacaktı.

2- Bağlı yüksek taraflar, iki devlet arasındaki diplomasi ilişkilerini devletler hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardı.

Taraflar, her birinin diplomatik temsilcilerinin öteki taraf ülkesinde karşılıklı olma koşulu ile devletler genel hukuku kurallarına dayanan bir işlem görmesini kararlaştırmışlardır.

⁴⁰ Hakov, "Atatürk ve Bulgaristan İle Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler", s. 1276.

⁴¹Lozan Antlaşması'nın imzası sonrasında Markov, Bulgar Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı bir yazıda "*Lozan'da imzalanmış barış antlaşması Türkler için büyük bir politik zaferdir. Savaş sonrası ilişkilerdi, diğer komşularımızın oluşturduğu düşmanca çember içinde nefes alabileceğimiz Doğu'da tek bir açık kapı kalıyor- o da şimdiye kadar bize karşı iyi niyetliliğini defalarca kanıtladığı Türkiye kapısıdır*" diyerek bu hususa işaret etmektedir. Hakov, "Atatürk ve Bulgaristan İle Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler", s. 1277.

⁴² Müzakereler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hakov, "Atatürk ve Bulgaristan İle Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler", s. 1277-1280.

⁴³Andlaşmanın metni için bkz. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı Arasında Mün'akid Muhadenet Muahede ve İkamet Mukavelenamesi, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti Yay., Ebu Ziya Matbaası 1926, s. 1-8, ayrıca bkz. Soysal, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), C. I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983, s. 255-259. Andlaşma metni Eklerde sunulmuştur. Bkz. Ek-No: 1.

3- Bağlı yüksek taraflar, bir ticaret sözleşmesi, bir oturma sözleşmesi ve bir hakem antlaşması yapma konusunda anlaşmışlardır.

4- Bu antlaşmaya bağlı olarak kabul edilen protokol, onun bütünleyici bir parçasını oluşturacaktı.

Görüldüğü üzere andlaşma metni çok yalın ve kısa tutulmuştu. Andlaşma esas itibarıyla Türkiye ile Bulgaristan arasında bozulmaz bir barış ve sonsuz bir dostluk kurulduğunu ve devletler hukuku ilkelerine uygun bir biçimde iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlamasını öngörüyordu. Ayrıca ileride Ticaret, Oturma ve Hakemlik konularında da birer mukavele yapılmasını garanti altına alıyordu. Andlaşmanın bir de ek protokolü mevcuttu ki, taraflar arasındaki sorunlar burada ele alınarak çözüme kavuşturulmaktaydı. Ek protokole de özellikle göçmenler sorunu ve azınlık hakları karşılıklı olarak düzenleniyordu. Ek protokol A,B,C,D,E,F,G,H bentlerinden oluşuyordu. Ek protokole göre⁴⁴;

1- Türk Hükümeti Lozan Andlaşması'nın azınlıklara dair hükümlerinden Türkiye'deki Bulgar azınlığı ve Bulgaristan da buna mukabil Neuilly Barış Andlaşması ile Bulgaristan'daki azınlıklar için kabul ettiği hükümlerden Müslümanları yararlandırmayı taahhüt etmiş bulunuyorlardı.

2- Türkiye ve Bulgaristan karşılıklı olarak daha önceden göç edenlerin uyrukluk ve taşınmaz mallarına dair hususları yeniden düzenlemişlerdir.

3- Türkiye ve Bulgaristan karşılıklı olarak, 1913 Türk-Bulgar Antlaşması'nın iki devlet arasında sınırları belirleyen hükümleri dışında diğer bütün maddelerini yürürlükten kaldırmışlardır.

Türkiye adına Bakanlık Müsteşarı Tevfik Kamil Bey'in Bulgaristan adına da Simeon Radeff'in Ankara'da imzaladıkları 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Andlaşması 30 Mayıs 1926'da TBMM'de onaylandı ve 17 Ağustos 1926'da karşılıklı olarak yürürlüğe girdi. Andlaşmanın imzasının ardından Türk Hükümeti önce Ali (Türkgeldi) Bey'i Sofya Mümessili olarak Bulgaristan'a gönderdi ardından da Ekim 1926'da da Hüsrev (Gerede) Bey'i Sofya Büyükelçiliği görevine atadı. Böylece Türkiye ve Bulgaristan I. Dünya Savaşı sonrasında her iki ülkenin İtilaf Devletleri ile imzaladıkları mütareke sözleşmeleri gereği kendi inisiyatifleri dışında koparmış oldukları siyasi ilişkileri yeniden başlatmış oldular.

Türk-Bulgar yakınlaşmasının ve diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulmasında o devirde iki ülkenin başında bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve Çar III. Boris (1918-1943)'in katkıları büyüktür. Nitekim Bulgar Çarı Boris, Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin kabulünde kendisine hediye edilen Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan (Almanca) Nutuk'u kabul ederken Türkiye Cumhurbaşkanı'na duyduğu muhabbeti şöyle ifade etmiştir: *"Büyük değerli hediyeden dolayı ulu Gazi'ye benim en samimi teşekkürlerimi iletiniz. Benim şevketli Cumhurbaşkanına olan sevgi ve samimiyetim nezaketin sınırlarını aşmaktadır. Batının sanat ve kültürünü Doğunun hayatına aktararak yeni kültürlü ve güçlü bir devlet yaratan ulu dâhinin önünde baş eğiyorum"*⁴⁵.

Bu anlaşmanın ardında iki ülke arasında dostluk ve ilişkileri kuvvetlendirecek tarafsızlık, uzlaşma, adli, meselelerle ilgili yeni sözleşmeler yapıldı⁴⁶. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler dost ülkeler arasındaki arzulanan seviyelere getirildi. İsmet Paşa 1929 yılında yaptığı bir konuşmada *"Bulgaristan ile münasebatımız iyi hissiyat ile meşbudur. Komşu memleketin inkişaf ve saadeti bizim samimi dileğimizdir"* diyerek ikili ilişkilerin seviyesinden duyduğu memnuniyeti belirtmiştir⁴⁷. Bunun göstergesi olarak iki ülke arasında karşılıklı ziyaretler başlamış ve ilk ziyareti Bulgaristan gerçekleştirmiştir. Bulgaristan Başbakanı Nikola Muşanov 1931 yılında Türkiye'yi

⁴⁴ Protokol metni için bkz. Ekler: Ek-No: 1.

⁴⁵ Hakov, "Bulgaristan-Türkiye Siyasi-Diplomatik İlişkileri (1919-1938)", s.154.

⁴⁶ Soysal, a.g.e., s. 375-378.

⁴⁷ Öztürk, Kazım, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ak Yay., İstanbul 1968, s.118.

ziyaret etmiş ve bu esnada Başbakan İsmet (İnönü), Meclis Başkanı Kazım Karabekir ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Beylerle resmi temaslarda bulunmuş ve Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiştir⁴⁸. Bundan iki yıl sonra da (1933) Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı T. Rüştü Aras Bulgaristan' giderek resmi temaslarda bulunmuş ve ikili ilişkilerin kuvvetlenmesine aracı olmuşlardır⁴⁹.

Ancak bundan sonra da iki devlet arasındaki ilişkiler Bulgaristan'ın burada yaşayan Türk varlığına tavrı ve ideolojik yaklaşımlar sebebiyle yine inişli çıkışlı bir seyir izlemeye devam etti. Önce Diktatörlük dönemi (1934–1946), daha sonra da Komünist dönem (1946–1990) iktidarlarının ülkelerinde yaşayan Türklere ve Türkiye'ye bakışları dolayısıyla dost ve komşuluk anlayışının dışındaki bir mecraya doğru sürüklenmiştir. Buna soğuk savaş yıllarının getirdiği iki kutuplu dünya çekişmeleri de eklenince Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler istenildiği düzeyde yürütülemedi. Nitekim bu süreçte 1950, 1970 ve 1985'li yıllarda Bulgaristan'ın on binlerce Türkü göçe zorladığı ve bu göçler sırasında yaşananlar hala hafızalarda canlı olarak durmaktadır⁵⁰. Ancak şimdi bu yıllar geride kalmış, Bulgaristan'daki yeni rejim, Türk azınlığa yönelik baskıcı politikaları ortadan kaldırmış ve iki ülke arasındaki sorunların çözümüne yönelik zemin hazırlanmıştır. Bunun neticesi olarak da ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da ileriye götürülmesi için gerekli hukuki çerçeve tamamlanarak bu alanlarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İki ülke arasındaki ticaret ve yatırım hacmi günden güne artmaktadır.

SONUÇ

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasındaki en önemli amacı Lozan Antlaşması ile ortaya çıkan mevcut durumunu dünyaya tanıtmak ve tüm komşularıyla barışçı ilişkiler kurmaktır. Ankara Hükümeti, kuruluşundan itibaren bunun mücadelesini vermiş ve özellikle Balkanlardaki gelişmeleri ve Bulgaristan'daki Türk varlığını dikkate alarak bu ülke ile koparılan siyasi ilişkilerin kurulmasını önemsemiştir. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk bu maksatla Sofya Askeri ataşeliği dönemindeki tecrübelerinin de yardımı ile her iki ülke arasındaki ilişkilerin kurulması için büyük çaba sarf etmiş ve sonunda I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin baskılarını aşarak amacına ulaşmıştır. Bu amaca ulaşılmasında Bulgaristan devlet adamlarının istek ve çabaları da şüphesiz yadsınamaz. İşte bu çabalar sonucunda Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ortaya çıkmış ve iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin başlatılmasının yanı sıra göçmenlerin ve azınlıkların haklarına dair temel sorunlar da çözülmüştür. Bu sayede Bulgaristan'daki Türkler uzun süre rahat yaşayabilmişlerdir. O dönemde sarf edilen bu çabalar günümüz ilişkileri bakımından da büyük önem arz etmektedir.

⁴⁸ Esmer, Ahmet Şükrü, Siyasi Tarih 1919-1939, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1953, s. 212.

⁴⁹ Soysal, a.g.e., s. 374.

⁵⁰ Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler açısından bkz. Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, Genelkurmay Yay., Ankara 1976, s. 93-114, Öksüz, Hikmet, "Atatürk Döneminde Balkan Politikası", Türkler, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 627-628, Börklü, Meşkure Yılmaz, "Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları", www.turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm-101k. 1923-1939 yılları arasında 198.688 Türk, 1940-1949 yılları arasında 21.353 Türk, 1950-51 yıllarında 154.393 Türk, 1960'lı yıllarda da 130.000 Türk ve daha sonraki dönemlerde de takriben 313.000 civarında Türk Bulgaristan'ın göç ettirme politikası sebebiyle 500 yıllık tarihi yurtlarını bırakarak kendilerine kapılarını açan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu konuda geniş bilgi ve göç istatistikleri hakkında bkz. Şimşir, Bilal N., "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler Kitabı, 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987, s. 211,212, s. 218, s.227 ve 338, Ayrıca en son göç dalgası için bkz. Toğrol, a.g.e., s. 1-2. Bütün bu göçlere rağmen bu gün Bulgaristan'da yaklaşık olarak 1.000.000 civarında Türk yaşadığı bilinmektedir. Türkler, 1990 sonrasındaki gelişmelere bağlı olarak ülkelerinde daha rahat yaşamaktadırlar. Parlamentoda temsil edilmekte ve kültürel haklarını kullanabilmektedirler.

KAYNAKÇA

Akın, Veysi, “Cafer Tayyar Paşa’nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı”, İlmî Araştırmalar Dergisi, İlim Yayma Cemiyeti Yay, İstanbul, 1995.

Alp, İlker, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Ankara 1990.

Atatürk’ün Milli Dış Politikası, 1919-1923, C.I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989.

Aybars, Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ege Üniversitesi Yay., İzmir 1984.

Aydın, Mahir, Şarki Rumeli Vilayeti, Türk Tarih Kurumu Ankara 1992.

Balkanlı, Ali Kemal, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler, Elhan Kitabevi Yay., Ankara 1986.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, Trakya’da Milli Mücadele, C. I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1987.

Börklü, Meşkure Yılmaz, “Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye’nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları”, www.turan.tc/kalem/bilimsel/bul-mak.htm-101k. (15.08.2012).

“Bulgaristan”, Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yay., İstanbul 1985.

Esmer, Ahmet Şükrü, Siyasi Tarih 1919-1939, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 1953.

Hakov, Cengiz, “Atatürk ve Bulgaristan İle Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler”, Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1996, s. 1271-1278.

Hakov, Cengiz, “İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Bulgaristan-Türkiye Siyasi-Diplomatik İlişkileri (1919-1938)”, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler, Osmangazi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005.

Halaçoğlu, Ahmet, Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995. Halaçoğlu, Ahmet; “Bulgar Mezalimi”, Türkler, C. 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 308-314.

İpek, Nedim, Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1994.

Kurat, Akdes Nimet, “Bulgaristan”, İslam Ansiklopedisi, MEB Yay., Eskişehir 1997.

Lozan Barış Konferansı, C. 1, tutanaklar-belgeler, (çev.) Seha L. Meray, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993.

Ortaylı, İlber, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Bulgaristan’daki Yılları”, IX. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, C. III, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989.

Öksüz, Hikmet, “Atatürk Döneminde Balkan Politikası”, Türkler, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 627-628.

- Rasony, Laszlo, Tarihte Türklük, Ankara 1971.
- Sarıkoynucu, Ali, "Milli Mücadele'de Türk Bulgar İlişkileri", Türkler, C. 16, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- Sonyel, Salahi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1986.
- Soysal, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), C. I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983.
- Şentürk, Hüdei, Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875), Türk Tarih Kurumu Yay., 1992.
- Şimşir, Bilal N. , Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yay., Ankara, 1986.
- Şimşir, Bilal N., Rumeli'den Türk Göçleri, I-III, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1970.
- Şimşir, Bilal N., "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", Bulgaristan'da Türk varlığı Bildiriler Kitabı, 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1987.
- Şimşir, Bilal N., Atatürk İle Yazışmalar (1920-1923), C.I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981.
- Şimşir, Bilal N., Lozan Telgrafları I (1922-1923), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1990.
- Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, Genelkurmay Yay., Ankara, 1976.
- Tengirşenk, Yusuf Kemal, Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967.
- Toğrol, Beğlan, 112 Yıllık Göç (1878-1989 Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1989.
- Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı Arasında Mün'akid Muhadenet Muahede ve İkamet Mukavelenamesi, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti Yay., Ebu Ziya Matbaası 1926.
- Velikov, Stefan, "Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri", IX. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989.
- Yücel, Yaşar, "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", Bulgaristan'da Türk Varlığı (Bildiriler), Ankara, 1985.

EKLER

Ek-1:

Türkiye İle Bulgaristan Arasında Mün'akid Muhadenet Muahedenamesi

Bir taraftan Türkiye,
Diğer taraftan Bulgaristan,

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasındaki samimi muhadenet rabitalarını tesis ve takviye etmek hususunda aynı derecede samimi arzu perverde ettikleri o iki devlet beyninde münasebat tesis olunca işbu münasebetin kendi milletlerinin refah ve saadetine hadim olacağı kanaatiyle mütehasıs buldukları cihetle bir muhadenet muahadesi akdine karar vermişler ve bu hususta murahasları olmak üzere:

Türkiye Reis-i Cumhuriyeti:
Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tefik Kamil Bey'i

Ve Haşmetli Bulgar Kralı:
Bulgaristan Vaşington Fevkalade Murahhas ve Ortaelçisi Mösyö (Simeon Radeff)i tayin eylemişlerdir.

Müşarün-ileyhüma usulüne muvafık görülen salahiyetnameleri ba'del-tebliğ ahkâm-ı atıyyeyi kararlaştırmışlardır.

Madde 1:

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasında gayr-ı kabil-i ihlal sulh ve samimi ve daimi muhadenet cari olacaktır.

Madde 2:

Tarafeyn-i aliyeyn-i akdeyn iki devlet arasındaki siyasi münasebatı hukuk-ı düvel esaslarına tevfikan tesis hususunda ittifak etmişlerdir.

Tarafeyn-i her birinin siyasi mümessillerinin mütekabiliyet şartıyla diğerinin arazisinde hukuk-ı umumiye-i düvel esasına müstenid muameleye mazhar olmalarını kabul etmişlerdir.

Madde 3:

Tarafeyn-i aliyeyn-i akideyn, bir ticaret mukavelenamesi ve bir ikamet mukavelenamesi ve bir hüküm muahadesi akd etmek hususunda mutabık kalmışlardır.

Madde 4:

İşbu muahedename tasdik olunacak ve tasdiknameler Ankara'da sürat-i mümkün ile teati edilecektir. İşbu muahedename tasdiknamelerinin teatisinden itibaren on beş gün sonra iktisab-ı mer'iyet edecektir.

Madde 5:

İşbu muahedenameye merbut protokol anın mütemmem bir cüzini teşkil eder. Tasdikan-lü'l-makal tarafeyn murahasları işbu muahedenameyi imza ve mühürleriyle tanzim eylemişlerdir.

1925 senesi 18 Teşrinievvel'inde iki nüsha olarak Ankara'da tanzim olunmuştur.

Tefik Kamil- S. Radeff

Türkiye ile Bulgaristan Arasında Mün'akid Muhadenet Muahedenamesine Merbut Protokol.

A

Ekalliyetlerin himayesine dair (Neuilly) Muahedenamesinde münderic bulunan ahkâmın kâffesinden Bulgaristan'da mütemekkin Müslüman ekalliyetlerini ve (Lozan) muahedenamesinde münderic bulunan ahkâmın kafesinden de Türkiye'de mütemekkin Bulgar ekalliyetlerini istifade ettirmeği iki hükümet birbirine karşı taahhüd eder.

(Neuilly) ve Lozan) muahednamelerinden her birine vaz'ül-imza devletlerin ekalliyetlere müteallik olarak haiz oldukları bilcümle hukuku mütekabilen Bulgaristan Türkiye'ye ve Türkiye de Bulgaristan'a karşı tanır.

Haşiye: Lisan-ı maderzadı Bulgarca olan gayr-ı Müslim Türk teb'ası Bulgar ekalliyetine mensub addolunacaktır.

B

1913 Türkiye'si arazisinde tevellüd edüb de işbu protokolün tarih-i imzasına kadar Bulgaristan'a hicret ile Kraliyette mer'i kavanin-i dahiliyye mucibince Bulgar tabiiyeti iktisab etmiş bulunan bilcümle Bulgarları, Türk Hükümeti Bulgar teb'ası olarak tanır.

Bulgaristan'ın 1913'teki hududu dâhilinde tevellüd edüb de işbu protokolün tarih-i imzasına kadar Türkiye'ye hicret ile Cumhuriyette mer'i kavanin-i dâhiliye mucibince Türk tabiiyeti iktisab eylemiş bulunan bilcümle Müslümanları, Bulgar Hükümeti Türk teb'ası olarak tanır.

Zatülzevc kadınlar zevcelerinin ve on sekiz yaşından dun olan çocuklar ebeveynlerinin şeraitine tabi olacaklardır.

Şurası mukarrerdir ki yukarıda mevzu-ı bahs olan Türk Bulgar teb'ası (C) maddesinde mezkûr aksam müstesna olmak üzere, Bulgaristan ve Türkiye arazilerinde mütekabilen malik oldukları emval üzerindeki hakk-ı mülkiyetlerini muhafaza eder. İstanbul şehri müstesna olmak üzere Türkiye'nin Avrupa kıtasında kâin arazisinde tevellüd edüb de Bulgaristan'a hicret etmiş olan Bulgarlar, mezkûr arazide yeniden temekkün etmek isterler ise Türkiye Hükümeti her hususu madde hakkında muvafakat edib etmemek hususunda serbesti-i temini muhafaza eder. 1913 senesinde Bulgaristan'a ilhak olunan kazalarda tevellüd edüb de Türkiye'ye hicret etmiş olan Müslümanlar mezkûr arazide yeniden temekkün etmek istedikleri takdirde Bulgar hükümeti aynı hakkı muhafaza eder.

Haşiye: İşbu protokol ahkâmı mucibince İstanbul, bu namda olan şehir emanetinin 1913 kanuniyle tahdid olunan menatıkından ibarettir.

C

İstanbul şehri müstesna olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa kıtasındaki arazisi ahali-i asliyesinden olup da 5-18 Teşrinievvel 1913 tarihinden sonra işbu protokolün imzası tarihine kadar Bulgaristan'a hicret etmiş olan Bulgarlara ve Balkan Harbi'ni müteakib Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan arazi ahali-i asliyesinden olup da 5-18 Teşrinievvel 1913 tarihinden işbu protokolün imzası tarihine kadar Türkiye'ye hicret etmiş olan Müslümanlara ait her nevi emval-i gayr-ı menkule, arazisinde buldukları devletler tarafından mütekabilen iktisab edilmiş olacaktır.

D

Bulgaristan'da kâin ve Türkiye teb'asına ait olup da madde-i sabıkanın saha-i tatbiki haricinde kalan her nevi emval-i gayr-ı menkule, halen meşru sahiplerinin taht-ı tasarruflarında değilse bunlara hukuken makamlarına kaim olanlara yahud vekillerine iade edebilecektir. İşbu emval hakkında her ne sebeple olursa olsun tatbik olunan istisnai tedabir ve ahkâmın kâffesi işbu protokol mevki-i mer'iyete vazolunur olunmaz ref olunacaktır.

Muhacir veya yerliler tarafından işgal olunan emval için, alakadar sahiplerine adilane bir bedel icar-ı takdir ve ita olunacaktır.

Alakadaran 5-18 Teşrinievvel 1913'den evvel memleket-i asliyelerini terk eylediklerini mütekabilen her iki memleket muhakemesi huzurunda kanuni esbab-ı subutiye ile isbat etmeye mecburdurlar.

Şurası mukarrerdir ki yukarıda zikrolunan bilumum ahkâm her biri taalluk ettiği hale tatbik olunmak üzere B bendinin iki birinci fıkralarında istihdaf olunan eşhasın emvali hakkında da tatbik edilir.

E

Yeni Bulgar arazisinin ilhakından evvel iktisab olunan hukuk ve Osmanlı İmparatorluğu'nun selahiyatdar devairlerinden sadır olan evrak-ı adliye ve senedat-ı resmiye aks-i halin kanunen sübutuna değin, muteber ve gayr-ı kabil-i ihlaldir.

F

Tarafeyn-i akideyn, İstanbul Muahedesi ile lahikalarının ahkâmını iki devlet arasında hududu tespit tayin eden kısmı müstesna olmak üzere, mevcudiyeti hitama ermiş ve hükmü kalmamış addetmekte müttefiktirler.

G

Mesai-i hukuk-ı tasarrufiyesine müteallik kanunun Bulgaristan'da bulunan Türk teb'asına tarz-ı tatbiki hakkında Bulgar murahhası tarafından Türk murahhasına tevdi olunan mektup işbu protokolün mütemmim bir cüzini teşkil edecek ve anınla birlikte mevki-i mer'iyeye vazolunacaktır.

H

İşbu protokolün tatbiki hususunda zuhur edebilecek olan müşkilat hükümeteyn beyninde siyasi müzakerata mevzu teşkil edecektir.

18 Teşrinievvel 1925'de Ankara'da iki nüsha olarak tanzim kılındı.

Tevfik Kamil- S. Radeff

Zabıtname

Zirde vaz'ül-imza Türk ve Bulgar murahhasları, iki hükümet beyninde müzakere olunan ukudu, yani bir muhadenet muahedesi ve anın mütemmim cüzini teşkil eden merbutî protokolü ve bir ikamet mukavelenamesi imza etmek üzere Ankara'da Hariciye Vekâleti'nde 18 Teşrinievvel 1925 tarihine müsadif günde ictima etmişlerdir. Müşarünileyhüma merbut protokolün "D" maddesinin mealini daha iyi tayin etmek ve hükümetlerinin mütekabil hüsn-i niyetleri hususunda hiç şüpheye mahal bırakmamaktaki kaideyi takdir ile bu fıkra ahkâmının istihdaf ettiği emvalin iadesi, ne bir taraftan ne diğer taraftan hiçbir itiraz serdedilmeksizin icra olunacağını, hükümetleri namına beyan eylerler.

İşbu zabıtname iki nüsha olarak tanzim olunmuştur.

Tevfik Kamil-S. Radeff

Ankara 18 Teşrinievvel 1925

Ankara'da Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kamil Bey'e

Murahhas Efendi,

Müzakeratımız esnasında izhar buyurduğunuz arzuya tabiyen hükümet-i metbu'amın Bulgaristan'da bulunan Türk teb'asının mesai-i hukuk-ı tasarrufiye kanunu mucibince istimplâk edilen emvali hakkında bu kanunun tatbikine müteallik olarak Sırb, Hırvat ve Slavon Krallığı ile akdettiği itilafı tamamıyla tatbik etmeyi taahhüt eylediğini zat-ı âlilerine te'yid eylemekle müftehirim. İhtiramat-ı faikemin lütfen kabul buyurulmasını rica eylerim murahhas efendi.

İmza S. Radeff

